

THOMAS W. MANN

Ne le po besedi: Hrana v hebrejski Bibliji

Kdo nam zagotavlja hrano? Kaj to zahteva od nas? Kaj naj jemo (in česa ne) in kako naj to pripravimo? Kdo lahko to je? V tem prispevku ne želim zgolj preprosto raziskati teh vprašanj znotraj omejitev hebrejske Biblije, ampak se tudi vprašati, kako lahko le-ta izzovejo našo lastno proizvodnjo in porabo hrane.

STVARNIK IN VZDRŽEVALEC

Himna stvarjenja v Psalmu 104 prinaša kozmični pogled, ki zaobjema celotno "človeštvo" (v. 14–15, 23) in se osredotoča na Božje zagotavljanje preživetja tako za rastlinstvo kot živalstvo. Bog zagotavlja rast trave za živino in rastline za človeka, da pridobiva kruh iz zemlje. Vino razveseljuje srce človeku, olje za sijoč obraz in kruh za vzdrževanje človeškega srca." (v. 13–14; Ps 147,8) "Sredozemska trojica" kruha, vina in olja (žitarice, grozdje in olive; v. 15) tipično predstavlja hrano na splošno, tako kot jo včasih beseda kruh (lehem) (v.14). Tako se vsa bitja "ozirajo k Bogu, da jim priskrbi hrano ob pravem času." (cf. Ps 145,15) Od Boga so odvisna za hrano, kot tudi za zrak, sólo Božjo sapo (v 27–18). Kot zemlja so vsa bitja "zadovoljna" (cf. 13,28), tj. "potešena" – najedo se do sitega (šāba). Po drugi strani niti ljudje niti nekatere živali (npr.

mesojedci) niso zgolj pasivni prejemniki. Ljudje morajo delati (v 14, 23) in levi prežati (v 21; cf. 147,9). Čas zaznamujejo letni časi, priložnosti za Božje darove hrane (v. 19,27). Na kratko, celotno stvarstvo izraža pazljivo pozornost stvarnika za vsako rastlino in bitje in hrana je prvotna manifestacija Božje milosti, ki navdihuje psalmista, da se "raduje v Jahveju" (v. 34).

Podobno daje Bog v duhovniškem poročilu o stvarjenju ljudem "za hrano" (1Mz 1,28–29) semena in sadno drevje. Obilje hrane, takokot obilje družine, je bistvo Božjega blagoslova, prehrabena komponenta plodnosti ("rodovitna", v. 28; cf. 5 Mz 7,13). Bog ponovno zagotavlja hrano vsem živalim – "vse zelene rastline" (v. 30). V drugi zgodbi o stvarjenju Bog posadi sadovnjak in ga postavi v oskrbo "zemljaku". Sadovnjak vključuje "vsakovrstno drevje", ki je "dobro za jed" (2,8–9). V obeh poročilih Bog postavi omejitve, kaj se sme jesti. V prvem so ljudje in živali vegetarijanci;

v drugem se ne sme jesti "iz drevesa spoznanja dobrega in hudega" (2,17).

Jahvistova zgodba v svojem kanoničnem kontekstu postavi blagoslov pod vprašaj in Jahvejevo preklestvo nad zemljo napodi Adama iz rajskega sadovnjaka, kjer je bilo sadje pri roki za obiranje z minimalno skrbjo, k "mučnemu" delu kmeta, ki se mora zadovoljiti s plevelom in zaslužiti svojo hrano v potu svojega obraza (3,17–19). Tematika hrane in prehranjevanja preveva drugo in tretje poglavje in predstavlja razpotje, na katerem se odnos človeštva obrne od intimnosti k oddaljivosti. Kljub vsemu po pripovedi o poplavi Jahve prekliče preklestvo in zagotovi naravni ritem, ki bo zavaroval proizvodnjo hrane ("setev in žetev", 8,21–22). Za Jahvista vrt, poln plevela, predstavlja resnični svet tipičnega palestinskega kmeta. Podobno v duhovniškem poročilu Bog obnovi blagoslov in prehrano ljudi razširi, da vključuje tudi meso (9,1–3). Ko pridemo do Abrahama in njegove družine, so le-ti nomadski živinorejci kot Izak, bogat kmetovalec, ki je imel "črede drobnice in goveda" (26,12–14) – ker ga je "GOSPOD blagoslovil" (cf. vv. 28–31).

K zgodbi o raju se bomo vrnili, da bi videli, kako je hrana osrednji vidik "padca" in duhovniškega preobrata k mesojedstvu, zdaj pa le preprosto priznavamo, da je hrana najbolj bistvena komponenta Božjega blagoslova, dar Boga kot stvarnika vsem bitjem. "Blagoslov je osnovna moč življenja samega."¹ Blagoslov je materialen, preden je "duhoven", in hrani telo, preden hrani dušo. Znamenje takega blagoslova so bogastvo in dobrine (1 Mz 13,2–6). Ko Izak izreče svoj blagoslov nad Jakobom, priključuje Božji blagoslov "polja", "rodovitno [dobesedno "oljnato"] zemljo in obilico žita in vina!" (1 Mz 27,27–28).

Kot materialni izraz Božjega blagoslova, vsa hrana prevzame dimenzijo zakramenta. Navajeni smo, da kot zakramentalne dojemamo obredne obede – pasho, Gospodovo večerjo. Toda vsak obed je blagoslov, ki kaže "zakramentalnost vse hrane in pijače, ki jo zaužijemo skozi dan."² Vsa hrana je udeležena

v "svetosti", zato prehranjevanje zahteva duhovniške predpise. Navada, da pri obedu "izrečemo blagoslov" (Božji blagoslov hrane), spregleda dejstvo, da je hrana sama že Božji blagoslov. Uživanje običajne hrane – njen okus, vonj in otip, poleg njene hranljivosti – je najbolj primitivna oblika hvaležnosti in čaščenja. Kot pravi Pridigar, je "hrana ... za zabavo, vino dela življenje veselo" (šāma 10,19, prevod avtorja), kar je natankopsalmističen izraz veselja (104,34, šāma). Nadalje, če je vseprehranjevanje zakramentalno, je lahko evharistično – to je hvaležno. Dejansko je prvotna odgovornost Izraela slavnostna hvaležnost. Zatorej devteronomist *zapove* veselje: "Vesêli se", ko daruješ prve pridelke (16,11); "Vesêli se", ko gledaš jesensko žetev (16,14–15); "Vesêli se", celo ko plačuješ davke na hrano (14,26)! Eden izmed primerov je že slovnično poudarjen: "Bodi zares vesel" (16,15, JPS [šāma]). Zakramentalna dimenzija postane še bolj živa, če sledimo Altmannu, ki zagovarja, da zahteva tu ne pomeni zgolj "občutiti veselje" ali kaj podobnega, ampak "materialni ali fizični odgovor, tj. samo dejanje uživanja hrane in pijače".³

HRANA, VERA IN FEVD

Z Izraelovo posebno zavezno interpretacijo hrane fevdalizem lahko doprinese interpretativne metafore, fevdalni posest in zvestobo.⁴ Ta analogija deluje tudi zacetotno človeštvo in Zemljo. Bog podari človeštvu "gospodovanje" nad Zemljo, ampak v obliki služenja in ne lastništva. Kot vladar si Jahve lasti vsa živa bitja (Ps 50,10–11). Ta univerzalna perspektiva se pojavi v Paslmu 24: "GOSPODOVA je zemlja in kar jo napolnjuje, zemeljski krog in njegovi prebivalci." V 5 Mz 32,8–9 Bog (El Elyon) podari vsakemu narodu posest skupaj z "zavetnikom". Tu je Jahve Bog zavetnik Izraela (Jakoba).⁵ Poleg tega so svetopisemski avtorji prevzeli jezik zemljiškega podeljevanja posesti, da bi orisali Jahvejevo dodelitev Kanaana Izraelu – uporabljen je fevdalni jezik: Jahve je "gospod",

Izrael "vazal". Izraelova odgovornost vključuje plačevanje "pripadnosti in služenja" Jahveju, kar vključuje "osebne obrede poklona". Izrael nima "lastniških pravic", ampak zgolj pravico uporabe zemlje in jo "v primeru nezvestobe" lahko izgubi. V primeru starega Izraela je bil zemljiškipoklon "dedna lastnina", in torej obljubljen prejemnikovim potomcem (1 Mz 12,7; 13,15; 15, 18). Po drugi strani pa je druga diplomatska oblika - pogodba o nadoblasti⁶ – poudarila potencialno izgubo zemlje kot rezultat neposlušnosti. V tem primeru bi Božje prekletstvo nadomestilo Božji blagoslov, opustošenost bi nadomestila rodovitnost in suša ter lakota bi nadomestili deževje in pridelke. Peta Mojzesova knjiga 11,13–17 to jasno pove: Bog nadzira proizvodnjo hrane z nadzorom sezonskega deževja. Če bo poslušen, bo Izrael žel žetev žita, vina in olja, kot tudi mnogo živine: "jedel boš in se nasitil." (v 15); če boneposlušen, pa bo "zaprl nebo, da ne bi bilo dežja, in zemlja ne bi dajala pridelka." (v. 17; cf. 3 Mz 25,18-19). Obe tradiciji zaveze (poklon zemlje in suverenost) očitno lahko stojita v napetosti. Medtem ko psalm 104 vidi hrano kot vgrajeno v zanesljiv kozmični red stvarjenja, je pri devteronomistu zagotavljanje hrane pogojno. Poslušnost ali neposlušnost določata blagoslov ali prekletstvo, pojedino ali pomanjkanje.

V 3 Mz 25,23 se Izraelovo fevdalno stanje pokaže najostreje, ko Bog pravi "zemlja je moja, vi ste le tujci in gostači pri meni". Tako kot človeštvo ne poseduje Zemlje, si Izrael ne lasti palestinske dežele. Izrael je pravzaprav "zakupnik zemlje, ki najemnino plačuje s pridelki". Kot lastnik posestva Bog omejuje, kaj se lahko jé, zahteva delež pridelka in zahteva, da obdelovalec z *drugimi* deli sad zemlje. V zameno za privilegij uporabe zemlje, so Izraelove primarne odgovornosti zvestoba, plačevanje gospodarjevega deleža (davki), uživanje zgolj dovoljene hrane in deljenje s tistimi, ki hrano potrebujejo (socialna blaginja). Te odgovornosti uravnavajo številne ureditve. Hrana, vera in fevdalnaposest so neločljivi.

VERA IN FOIEGRAS

Wendell Berry včasih nagovori občinstvo s preprostim imperativom "Jejte odgovorno."⁷ Kako naj jemo odgovorno? Najprej, kaj naj jemo in kako naj to pripravimo? Trgovina z zdravo hrano opiše svojo kavo z besedami "organska, del "rainforestalliance",⁸ rastoča v senci, del pravične trgovine, varna za ptice, za pogozdovanje, povezana s pridelovalci, na vetrni pogon". Čeprav lahko opis hitro ovržemo kot "politično korekten", opis predstavlja sodoben (četudi sekularen) izraz "svetosti" hrane. "Svetost" pomeni ločenost, razlikovanje in diferenciacijo. Sveto je "ločeno" od običajnega ali splošnega. Tisti, ki hrano kupijo, so drugačni od tistih, ki jim ni mar (ali ne vedo), kako se kava goji ali kako je povrnjeno delavcem, ki jo gojijo.

Znotraj fevda starega Izraela Jahve omeji, katera hrana se lahko uživa, in definira socialne omejitve ter razlikuje Izrael kot "svetega" za Jahveja (3 Mz 11,44; 5 Mz 14,2.21). Biti Izraelec pomeni *ne uživati* določene hrane. Uživanje prepovedane hrane je enako krivolovu in človeka napravi za "nečistega", tj. umazanega in končno "odrezanega" od Jahvejeve zaveze skupnosti (npr. 3 Mz 17,4.10.14). Osredotočil se bom na pravila glede morske hrane in mesa.

Na splošno je morska hrana omejena na ribe, morske živali, ki imajo "plavuti in luske", pri čemer je primarni kriterij gibanje (3 Mz 11,9; 5 Mz 14,9–10). Čeprav niso omenjeni posebej, rakci nimajo plavuti, ampak veliko majhnih nožic (ostrige so še bolj nenavadne: sploh se ne premikajo!). Rakci tako izgledajo kot anomalija znotraj reda stvarstva, nekako "nenaravni". Niso "slabi", saj so del Božjega stvarstva (1 Mz 1,21–22,31); vendar prav tako niso dobri kot morska hrana za Izraelce. Na koncu natančni kriteriji za razlikovanje niso pomembni; pomembnejše je načelo, ki stoji za razlikovanjem. Jesti rakce pomeni premakniti se izven meja, ki jih je določil Bog, biti v disharmoniji z ustvarjenim redom in zatorej z Bogom, Stvarnikom. Prehrambena določila

določajo "povabilo Izraelu, da se pridruži Božjemu delu stvarstva z življenjem, ki časti način, kako je Bog naredil svet, in zaveze, ki jih je sklenil s svojim ljudstvom."⁹ Lekcija za večino modernih bralcev ne pomeni specifičnih omejitev pri hrani, ampak to, da smo zavezani ustvarjenemu svetu kot Božji domeni in živimo – ter jemo – na tak način, da ne podremo harmonije te vladavine ali ogrozimo katerekoli od njenih vrst. Prehrambena določila odpirajo temeljna vprašanja o hrani: kako se to, kar jemo, vklaplja v našo duhovno in religiozno identiteto? Kaj pomeni jesti v "svetosti"? Če je rakcev v obilju in jih odgovorno lovimo in porazdelimo, ni razloga, da jih ne bi uživali (onstran vegetarijanstva ali judovske pravovernosti); če pa so rakce vzgojili delavci, ki so včasih skoraj zaslužnjeni, na gojiščih, ki so uničila mokrišča mangrov, in jih nato razposlali po svetu in prodali v cenenih trgovinah, je bolje, če se jim odrečemo.¹⁰ Sodobna eko-pravična etika lahko ponovno vzpostavi kriterije za "čisto" in "nečisto" hrano.¹¹

Ostale določbe glede hrane vključujejo meso, relativno podrejen del povprečne prehrane, ki ga pogosteje uživa elita.¹² Kot smo omenili zgoraj, so bili prvotni ljudje vegetarijanci in šele kasneje, po poplavi, jim je Bog dovolil zakol in uživanje živali (1 Mz 9,3-4). Vendar je Bog prepovedal vsako uživanje živalske krvi, ki je "njeno življenje" (nefeš). Vzdržnost od krvi kaže spoštovanje do življenja, ki ga je ustvaril Bog, in priznava, da je žival kot hrana dar vladarja kraljestva, ki mu pripadajo vse živali (Ps 50,10-11). Vendar za Izrael Bog prav tako omeji, kakšne vrste živali lahko jedo – enako kot obstajajo omejitve za morska bitja – od katerih je najbolj znana svinja (3 Mz 11,1-8). Kriteriji za razločevanje so vprašljivi, čeprav je gibanje zopet gotovo eden izmed njih (npr. kopita, plavuti, krila). Pravzaprav je taksonomija morda sledila sociologiji – torej je odpor do tistih, ki so jedli določeno hrano, vodil do iznajdbe fiziološke etiologije, pri čemer je svinjina poudarjen primer: Filistejci so jedli svinjino in nihče se

ni želel šteti med njih! Prehrambene določbe zato označujejo socialne omejitve, kdo je "znotraj" in kdo je "zunaj" (tj. s kom lahko kdo je ali ne je (2 Mz 34,15; cf. 12,43; 1 Mz 43,32)). Ne glede na zgodovinski izvor je vzdržnost od svinjine, skupaj z drugimi kriteriji judovske identitete, postala izrednega pomena v posteksilskem obdobju (npr. 1 Mkb 1,62-63; 2 Mkb 6,18-24).

Nadalje je Bog mesudodal posebno vlogo za Izraelce – dovoljenje, da zakoljejo živali ne le za hrano, ampak tudi kot žrtvovanje, "kajti življenje mesa je v krvi in dal sem vam jo za oltar, da opravite spravo za svoje življenje (nefeš), kajti kri opravi spravo za življenje (nefeš)." (3 Mz 17,11). Kot pravi Milgrom: "Tako živali kot ljudje imajo nefeš, dušo."¹³ V Duhovniških pravilih se vsak zakol živali za meso začne z žrtvenim obredom, tako zaradi spoštovanja do živali kot hvaležnosti do Jahveja (3 Mz 17,1-5). V devteronomičnih reformah, ki so strnile vse žrtveno slavljenje v enem svetišču, je bilo ljudem dovoljeno, da ubijejo živali lokalno, brez žrtvovanja, kar so nekateri interpretirali kot nekakšno vrsto sekularizacije zakola. Vendar je glavna skrb v 5 Mz omejiti lokacijo čaščenja, da bi jo nadzorovali. Meso je še vedno milostljiva manifestacija Božjega blagoslova ("kakor te blagoslovi GOSPOD, tvoj Bog" (12,15) in ponovljena je prepoved uživanja krvi (12,16)). Kot vztraja Levenson, sta zakol in uživanje mesa "še vedno dojeta religiozno" in zakoreninjena v "Božji sankciji".¹⁴

Sodobni ljudje se pogosto zgražajo nad idejo žrtvovanja živali, vendar, tako kot pri morski hrani, biblične tradicije lahko izzovejonašo lastno proizvodnjo in porabo hrane. Spoštovanje do življenja živali je vodilo k izdelavi "košer" sistema, vključno z najbolj humanimi načini zakola (cf. muslimanski *halal*). Danes je zgolj peščica ljudi ubila žival, ki jo jedo, tako kot jih je malo vzgojilo žito za svoj kruh; in način, kako v naši kulturi vzrejamo in ubijamo živali, je daleč od človeškega ali spoštljivega.¹⁵ Nezaslišan primer je delikatesa *foiegras*, ki jo proizvajajo

tako, da raci v grlo potisnejo cev in jo prisilno hranijo tedne, preden jo ubijejo in ji odstrani-jo jetra. Je vera kompatibilna s *foiegras*? Bi se morali vzdržati svinjine, ki jo proizvedejo na masivnih prašičjih farmah s svojimi odpadnimi "lagunami", kot rakcev, ki jih gojijo na Tajskem?¹⁶ Vegani bi pravilno vprašali: "Kaj pa vse meso?" Ali jemo kot *Filistejci*?

Morali bi vsaj priznati, da mora celo pri rastlinah, nekaj umreti, da ostali živijo. Kot pravi oseba v romanu:

Ubili smo dve postrvi ker to je svet, kjer ne glede nato, kaj ješ, ali če izbereš razumevanje in hvaležnost ali ne, je to žrtev – sladka krvaveča žrtev – ki te vzdržuje.¹⁷

HRANA IN ZVESTOBA

Najbolj osnovna liturgična oblika odgovornega uživanja hrane se pojavi v romarskih praznikih, "trikrat letno" (2 Mz 23,14.17; 34,23; 5 Mz 16, 16); prvotno nekvašen kruh in prvo sadje spomladi (npr. žito, ječmen, "praznik žetve") in žetev v jeseni (dateljni, grozdje in olive; "šotorski praznik" – 2 Mz 23,14-19 in 34;18-23). Bog zahteva tudi moške prvorojence živine (34,19). Zatorej tako polje kot paša predstavljata poklon in hvaležnost svojemu gospodarju-skrbniku, "vladarju Jahveju [hāādonyhwh], Bogu Izraela" (2 Mz 34,23). Peta Mojzesova knjiga, kot bomo videli, razlaga ta slavja na različne načine, vendar je presenetljivo, da ni skoraj nobenega letnega vabila, ki ne bi vključeval hrane.¹⁸ Tudi čas za dva od treh ni določen s koledarskim, ampak s kmetovalnim časom. Zorenje in žetev pridelkov je priložnost za Izraelove "obrede poklona in zvestobe". Poleg tega tako nekvašen kruh kot pasha po vsej verjetnosti nista bila izvorno povezana z zgodbo o eksodusu, ampak sta slavila novo zrnje pomladi in prvorojence ovac in koz, zato ta dva obreda odsevata tudi združeno ekonomijo kmetijstva in paše. Celotno ime meseca eksodusa ("Abib") pomeni "novo zrnje" (3 Mz 2,14). Podobno žrtvovanja prvencev živali ni določal koledar, ampak cikel brejosti ovac.

Seveda je praznik nekvašenega kruha nespremenljivo povezan z zgodovinskim obdobjem eksodusa (2 Mz 23,15; 34,18), v devteronomični in kasnejših verzijah pa je združen s pasho (5 Mz 16,1-8; 2 Mz 12-13). Tu je zakramentalna dimenzija hrane najbolj očitno povezana z zgodovinskim časom. Tako nekvašen kruh in "običaj" pashalnega obeda obujata spomin na naglico, v kateri so Izraelci sužnji morali zapustiti Egipt (5 Mz 16,3; 2 Mz 12,11), pashalno jagnje pa obuja spomin na smrt egiptovskih prvorojencev (2 Mz 12,12). Pashalni seder, ki se je razvil v tisočletjih, je razvil simbolizem hrane, na katerega so namigovali že s "kruhomstiske" (5 Mz 16,3). Najgloblja zakramentalna funkcija prinaša izkušnjo osvoboditve, tako da ne gre toliko za pretekli dogodek kot za sedanjost in prihodnost. Obhajajočitako vstopijo v prisotnost Boga kot Odrešenika.¹⁹

Izrael je v svojo "zgodovino odrešenja" nedvomno vpel kmetijske in pastoralne obrede. Glavni primer se pojavi v razširjenem obredu prvih sadov v 5 Mz 26,1-11. Božji dar "sadov zemlje" [ādāmā] je povezan z Božjim darom kanaanske zemlje [eres], kot je povedano v "zgodovinskem кредu" v 5-9. Čeprav se lahko obe hebrejski besedi uporabljata izmenjaje, se prva nanaša bolj na "zemljo" ali "prst", tj. "plodno zemljo", medtem ko se druga bolj nanaša na *ozemlje* Palestine, tj. politično ozemlje. Ponovno so prvi sadovi zakrament, ki predstavlja Božjo zgodovinsko vpetost z Izraelom od časa prednikov v Genezi, do časa, ko jih je Bog "pripeljal v ta kraj in nam dal to deželo" (26,9). Zatorej Izraelci vsako leto podoživljajo, kaj pomeni biti "novopečen" imigrant (kot so bili) brez ozemlja, tako kot v pashi podoživljajo, kaj pomeni biti v suženjstvu. Vendar težava nastane, če poudarimo "zgodovinenje" kmetijskega praznika, zanemarimo pa njegove korenine – prav dobesedno! Potem je kmetovalčeva zahvala za hrano, ki je zrasla iz zemlje, podrejena, če ne celo spregledana. *Evharistija* je za nekaj, kar se zgodi v zgodbi in v zgodovini, in ne za nekaj, kar se zgodi vsako pomlad na polju (ali v hlevu). Božja

prisotnost v zgodovini zamenja Božjo "blagoslavljaljočo prisotnost" v ustvarjanju, ki smo jo obravnavali na začetku.²⁰ Bog kot odrešenik zaduši Boga kot stvarnika. Nevarnost leži v "teološkem podcenjevanju vsakodnevne hrane za telo".²¹ Brezčasni teološki pomen hrane kot hrane se premakne na to asociacijo z dogodkom v času, ki je hrani tuj. Zakrament se bolj navezuje napripovedno zgodbo kot pana zemljišče.

Pravzaprav večina interpretacij slavij spregleda naravni vidik in zaobjame zgodovinskega z argumenti, da njihov pravi teološki pomen presega fizično hrano – zgolj kruh in meso. Podobno dve osamljeni referenci na eksodus znotraj spomladanskega in jesenskega slavja (5 Mz 16,12; 3 Mz 23,43) pogosto zasenčita sicer ekskluzivno kmetijski fokus, čeprav se lahko vprašamo o namenu aluzije v slednjem.²² Zdi se, kot da hrana brez zgodovinske reference ni vredna religiozne misli.

Večina pristranskosti pri razlagi žetvenih slavij izvira iz namere, da bi religijo Izraela postavili nasproti kanaanski religiji, še posebej v obliki "religije rodovitnosti". Bogovi Kanaana so bili naravni "bogovi" in so odsevali naivnost, ki jo je Izrael pustil za sabo. "Pogansko" razumevanje časa je bilo "ciklično", povezano z letnimi časi, medtem ko je bilo izraelsko linearno, določeno z zgodovinskimi dogodki. V svetopisemskem besedilu gotovo obstajajo temelji za tako razumevanje (cf. 2 Mz 12,2). Bistvo tu ne leži v ideji, da je Božja prisotnost v zgodovini (kakorkoli razumljena) nepomembna, ampak v tem, da moramo popraviti interpretativno neravnovesje. Bog ni zgolj odrešenik, "ki jih je izpeljal iz egiptovske dežele", ampak tudi stvarnik, "ki prinaša kruh iz zemlje" (Ps 104,14; prevod avtorja). Izraelov Bog je dejansko "bog plodnosti". Zato je Bog izvir, "od koder vejejo vsi blagoslovi", identiteta, ki zmore iti do fizičnega "blagoslova prsi in trebuha" (1 Mz 49,25). Zatorej slavja lahko predstavljajo "teologijo časa, kjer se Izrael zaveže z vpetim kozmičnim redom, ki ga je ustvaril Bog".²³ Poleg svetega časa zgodovinskih dogodkov (Heilsgechichte) gre

za "dolgočasen" sveti čas stvarjenja (Heilszeit), ki je sezonski in cikličen – ko pride dež in pridelki uspevajo ter se opravi žetev, ali ko je "pitano tele" pečeno. Je čas hrane.²⁴

Glavno vprašanje ni, ali sta božanskost in rodovitnosti povezana, ampak, *katero* božanstvo si zasluži priznanje. Kdo prinaša hrano? Morda je Izraelov najgloblji greh to, da Jahveju niso želeli priznati zagotavljanja hrane. Več besedil o izkušnji divjine poudarja Izraelovo neodgovornost. Povezava hrane in spomina je ključ do vsega tega. Zgodba o mani (2 Mz 16) je polna ironij. Ljudje ne zaupajo, da bo Bog zagotovil hrano, zato ne želijo slediti pravilom (Božja "ekonimija") in si poskušajo hrano priskrbeti sami. Čeprav jim je prepovedano, da jo shranijo čez noč, to storijo in hrana zgnije. Čeprav je ne smejo zbirati na soboto, to storijo in je ne najdejo. Četudi jim je rečeno, da je naberejo zgolj toliko, kolikor je potrebujejo, je nekateri naberejo, kolikor želijo, a na koncu vsem ostane toliko, kolikor potrebujejo – tudi tistim, ki je niso nabrali dovolj! Kot njihova arhetipska starša, Adam in Eva, ne želijo živeti znotraj meja in zato plačujejo poklon Tistemu, ki jih vzdržuje. Ne morejo se zanesti na milost, ampak zaupati lastnemu trudu. Mojzes nabere nekaj mane in jo shrani v vrču kot spomin (16,32–34), ampak v kanoničnem kontekstu mnemotehnična funkcija očitno ne uspe. Ljudstvo je zapustilo Sinaj, ko so se naveličali mane, ki je bila čudovita hrana v času lakote – zdaj želijo jesti meso (4 Mz 11).²⁵ Težava ni meso samo na sebi, ampak "požrešno hrepenenje" (11,4 JPS), ki jim izkrivlja spomin na suženjstvo v Egiptu v iluzorno nostalgijo po zadostni hrani, za katero se očitno spominjajo, da so jo jedli tam (v. 5). "Zakaj smo zapustili Egipt?" (v.20) Božji odgovor je, da bodo dobili toliko mesa, da se bo pokvarilo in jim na koncu že "lezlo iz nosnic" (v 19) – nostalgija postane slabost.

Najbolj zgovoren pogovor v zgodbi o mani se gotovo pojavi v homiletični mojstrovini 5 Mz 8 z znanim rekom o "človeštvu", ki ne živi samo od kruha. Ponovno je ključ v spominu in njegovem nasprotju – pozabi. Mojzsova

pridiga poudari kontrast med divjino in Kanaanom, lakoto in sitostjo, odvisnostjo in samozadostnostjo. Ko jih Bog pripelje v deželo z vsemi njenimidarovi, bodo pozabili na svojo odvisnost od mane in prišli do enega od dveh sklepov: prvič, vse so dosegli sami – "moja moč in sila moje roke mi je pridobila to bogastvo" (v. 17), ali drugič, za to so poskrbeli neki "drugi bogovi" (v. 19). Prvo je aroganten izraz megalomanije, iluzije človeškega nadzora nad naravo (cf. 1 Mz 3,4), drugo odseva osrednje vprašanje zavezništva, ki prevladuje v Peti Mojzesovi knjigi (posebej 6,4–15). Kontekst 7. stoletja devteronomiji doda politično dimenzijo: Jahve je Izraelov kraljevi skrbnik, ki zahteva njihov poklon, ne pa človeški vladarji – ali Izraelovi ali tuji (Asirci) – ki so bili znani po prirejanju velikih gostij (npr. 2 Sam 6,13–18; 1 Kr 4,22–23; 8,63).²⁶ Bogastvo prihaja iz Božjega blagoslova in vključuje preobilje hrane. Tu ni nikakršnega omalovaževanja materialnih stvari. Sitost je Božja želja za Izrael (6,11; 8,12), kot tudi za vsa bitja (Ps 104,28). Težava je v tem, da ne priznajo Tistega, ki resnično zagotavlja bogastvo in namesto tega plačujejo poklon lažnim upravičencem, ki so skupno poimenovani kot "Baali" (Oz 2,13). Postavljanje naproti tem lažnim bogovom je bil primarni fokus preroka Ozeja.

Ljudje, ki gredo lahko kadarkoli med letom v trgovino in kupijo, karkoli si poželijo, ne morejo razumeti, zakaj so stari Izraelci morda častili Baala. Takšni ljudje (in obstaja milijone ljudi, ki niso takšni) si ponavadi ne delajo skrbi glede rodovitnosti pridelka in črede, ali o vremenu, razen če načrtujejo aktivnosti na prostem, ki jih lahko pokvari dež. Vendar pa je bil dež (ali namakanje) v stari Palestini (in na bližnjem Vzhodu na splošno) absolutno pomemben za zagotavljanje hrane (kot je pravzaprav povsod). V visokogorju Palestine je bilo kmetijstvo odvisno od dveh letnih deževnih obdobij (cf. 5 Mz 11,13–17). Suša je lahko vodila do lakote in smrti. Sušna obdobja so se verjetno pojavljala vsako leto in so bila "potencialno katastrofalni pojavi".²⁷ V taki negotovosti je bilo čaščenje božanstva, povezanega z zagotavljanjem dežja, pametno,

čaščenje dveh pa še toliko bolj. Tako Baal kot Jahve sta zagotavljala dež (nevihtni božanstvi), od katerih je bil Baal verjetno specialist. Za preroka, kot je bil Ozej, pa je bila množičnost dvoličnost (cf. 1 Kr 17–18, uokvirjena z 17,1 in 18,45–46). Pravzaprav Ozej govori tako, kot da bi Izraelci častili *samo* Baala, čeprav je Jahve tisti, ki zagotavlja "žito, vino in olje", Izrael plačuje poklon Baalu, ki jih je (kot verjamejo sami) zasul tudi z lanom in volno, srebrom in zlatom (2,5.8), od katerega je bilo slednje uporabljeno za malike. Še huje, Ozej opiše Izraelovo apostazijo kot prostitucijo ponujanja spolnih uslug za hrano (2,5.12).

Jasno je, da Baal in druga božanstva v preroški kritiki poosebljajo "druge bogove", katerim Izrael pripisuje zagotavljanje hrane v 5 Mz 8 (cf. Jer 44,17–18). Tako malikovanje nam morda deluje nepomembno, če ga omejimo na teizem, ampak implicitno zlitje "drugih bogov" (heteronomija) in samozaupanja (avtonomija) predstavljata veliko bolj realistično grožnjo. Za ljudi, ki nimajo povezave s kmetovanjem (ali živinorejo), je trgovina Veliki Ponudnik, in kako hrana zaide v plastično, stekleno ali ostalo embalažo, ostaja skrivnost. Malo ljudi najbrž pomisli na Boga, ko strmijo v zamrzovalnik in iščejo hitro pripravljeno večerjo za mikrovvalovko. Če vprašate ljudi, od kod prihaja njihova hrana, jih zna večina odgovoriti z imeni velikih korporacij, kot so: Del monte, GreegGiant, BirdsEye, Monsanto.²⁸ Pravzaprav danes veliko hrane prihaja iz "agropodjetij", masivnih tovarniških centrov, pogosto z globalnim dosegom. Kot pravi Norman Wirzba, nas bo "teologija hrane" posvarila "zoper malikovanje ... trud, da bi povečali in promovirali človeško moč", ki ga predstavlja "moderna malik nadzora, učinkovitost in priročnost."²⁹ Moč in sila moje roke."

Izraelova teologija zaveze je napravila zagotavljanje hrane pogojno glede na poslušnost, z možnostjo, da bo Jahvezadržal dež za kmetovanje in živali in ljudi napravil neplodne. Nasprotja so izrazito očitna v 5 Mz 28,4 in 18: "Blagoslovljen/Preklet bo sad tvojega telesa, sad tvoje zemlje, sad tvoje živine, prireja tvojega goveda in prirastek tvoje drobnice." Tudi

preroki opisujejo tak preobrat. Bog odvzame žito in vino (Oz 2,9), povzroči "pomanjkanje kruha" (Am 4,6–7) in odtegne podporo kruha in vode (Iz 3,1). Nasprotno, če se Izrael pokori, bo Bog povrnil hrano, ki jim jo je odvzel – jedli bodo "veliko in se sitili" (Jl 2,18–26; cf. Am 9,14–15; Ps 126,4–6).

KDO JÉ?

Medtem ko bo Jahvejevo prekletstvo kaznovalo nezvestobo zaveze ali iluzijo avtonomije, bo tudi kaznovalo socialno nepravičnost, vključno z nespoštovanjem osnovnega pravila fevdalnega posestva, ki ureja razdelitev hrane: tako kot morajo zakupniki plačati delež, ki pripada fevdalnemugospodarju, morajo prav tako deliti delež pridelka drug z drugim. Sitost je dobra, ampak samo, če nihče ne ostane lačen. MacDonald je pokazal, kako "neskladje bogastva izgleda skoraj neizogibno" zaradi nepredvidljivosti naravnih virov in kako so slavnostne gostije funkcionirale za akumulacijo politične moči, ki je vodila od plemen do monarhij.³⁰ Rezultat je bila "redistribucija hrane",³¹ ki so jo Izraelovi preroki ostro obsodili. Amos očita sumljivo uživanje jagnjetine in teletine ter "vina iz vrčev", ki se ne zmeni za potrebe drugih (6,4–6). Zasmehu je bogate gospe visoke družbe, katerih edina skrb je njihova naslednja pijača (4,1). Razgali tiste, ki ne morejo počakati do konca sobote, da bi lahko nadaljevali s svojim nepoštenim trgovanjem s slabšo hrano in goljufali reveže (8,4–6). Okara tiste, ki prinašajo žrtve ali daritve kruha, ampak izkoriščajo revne z "davkom na žito" (4,5; 5,11).

Pravila socialnega blagostanja želijo porazdeliti hrano od tistih, ki imajo, tistim, ki nimajo. Presenetljivo je, da se edina očitna referencana hrana in reveže v odlokih pred-Devteronomijem pojavi v pravilu o sobotnem letu, ki od pridelovalcev zahteva, da pustijo svoja polja neobdelana, "da bi lahko revni izmed ljudstva jedli (2 Mz 23,10–11). Kako naj bi to delovalo, ni jasno in na vsak način je šest let dolga doba lakote!³² Peta Mojzesova knjiga

se spopada s to težavo v odlokih, ki govorijo o desetini, žetvenih slavih, paberkovanjih in dolgovih. Desetina je seveda delež pridelka in črede, ki pripada lastniku graščine. Že v 2 Mz 34,19 Jahve zahteva prvence živali; in ne pove, kdo jih poje. Devteronomij pauvede glagol "pobirati desetino"; vključi trojico zrnja, vina in olja; in določi, kdo zaužije desetino, namreč tisti, ki jo daruje (14,22–27; prvenci 14,23; 15,19–20). Kot premetenopove Altmann, ljudje lahko pojedjo svoje davke!³³ Nadalje morajo skrbeti za svoje levite brez zemlje, vsako tretje leto ne pojedjo desetine, ampak jo shranijo kot nekakšno zalogo hrane za "tujca, siroto in vdovo" – za tiste, ki se ne morejo preživljati sami (14,28–29). Tisti, ki nimajo pridelkov, imajo delež pri pridelkih drugih in "se najedo in nasitijo" (14,29). Podobno so ob spomladanskih in jesenskih žetvenih praznikih isti manj srečni lahko udeleženi pri "veselju" vseh ob slavnostnem obedu (16,11.14).³⁴ Pristna radodarnost je utemeljena v hvaležnosti. Vsako darovanje je zahvala, tj. "glede na blagoslov", ki ga je dal Bog (16,17).

Dostopnost hrane je bila še vedno omejena na dva velika obeda letno in karkoli ostane od vsake desetine tretjega leta, vendar pa so to praznino pomagala zapolniti druga določila. V nekakšni "socialni skrbi" je bilo pridelovalcem in lastnikom sadovnjakov prepovedano požeti vse pridelke – nekaj jih morajo pustiti, da jih naberejo reveži (5 Mz 24,19–21; 3 Mz 19,9–10; Rut 2).³⁵ Poleg tega sta sobotno leto opustitve dolgov kot tudi pravilo služnosti predstavljala zaščito za obubožane (5 Mz 15,1–18). Tu je intenzivno humanitarno spoštovanje devteronomista najbolj očitno, saj zahteva *odnos* ("velikodušno" v. 10) kot tudi dobrohotno *delovanje*: zahteva, da se odpuščenemu služabniku zagotovi meso, kruh in steklenico vina (15,14, prevod avtorja)! Ponovno je hrana Božji blagoslov, ki se deli (15,14). Dejansko gre za neverjetno skladnost med liturgičnim in etičnim: kot se človek pred Bogom ne sme pojaviti "praznih rok", noben odpuščen služabnik ne sme oditi "praznih rok" (5 Mz 16,16; 15,13).

ZAKLJUČEK

Globina devteronomističnega pregovora, da človek ne živi samo od kruha (8,3), ne pomeni, da lahko živimo zgolj od besede. Enako globoka je potrditev hebrejske Biblije, da jeobičajna hrana Božji blagoslov, milost v vidni obliki, ki zadovolji čute in vzdržuje telo. Etos uživanja nas vabi, da razmislimo, kako proizvodnja in poraba naše hrane vpliva na lepoto in harmonijo Božjega stvarstva in kako so tisti, ki delajo na polju ali v tovarni, pravično poplačani. Skrb zavezne skupnosti za lačne preko družbenepomoči priklicuje naše usmiljenje in radodarnost. Že v Devteronomiju je ta vizija skupnosti obedavsebovala"seme mesijanske gostije"³⁶ na dan, "ko bo deljenje z vsemi pomenilo pomanjkanje za nikogar".³⁷ Tudi mi živimo na Božji njivi, kjer sta vera in hrana neločljivo povezani.

1. Sigmund Mowinckel, *ReligionundKultus* (Gottingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1953, 64–66); citirano v Claus Westermann, *Blessing in the Bible and the Life of the Church* (Philadelphia: Fortress, 1978), 20. Mowinckelova knjiga je bila izdana v angleščini kot *English as Religion and Cult: The Old Testament and the Phenomenology of Religion* (ed. K. C. Hanson; trans. John F. X. Sheehan, SJ; Eugene, OR: Wipf & Stock, 2012).
2. Rolf P. Knierim, *The Task of Old Testament Theology* (Grand Rapids, Eerdmans, 1995), 228; cf. Wendell Berry, *The Art of the Commonplace: The Agrarian Essays of Wendell Berry* (ed. Norman Wirzba; Washington: Counterpoint, 2002), 132–33, 304, 327.
3. Peter Altmann, *Festive Meals in Ancient Israel: Deuteronomy's Identity Politics in Their Ancient Near Eastern Context* (BZAW 424; Boston: Walter de Gruyter, 2011). Cf. Berry, *The Art of the Commonplace*, 321–27 (the essay is "The Pleasures of Eating," a concentrated summary of Berry's approach).
4. Nekaj terminov in spodnjih citatov prihaja iz "Fee (feudal tenure)," pridobljeno s strani: <http://en.wikipedia.org>. Accessed February 7, 2013.
5. Seveda je monoteizem vključil lik El Elyonav Jahveja.
6. Angl. "sovereignty treaty". Gre za pogodbo med dvema gospodarjema, od katerih ima eden višjo oblast (op. prev.).
7. Berry, *The Art of the Commonplace*, 321.
8. Rainforest Alliance je mednarodna neprofitna organizacija, ki želi ohraniti biodiverzitetno in zagotoviti trajnostno preživetje (op. prev.).
9. Mary Douglas, *Leviticus as Literature* (Oxford: University Press, 1999), 137.
10. O socialnem izkoriščanju v zvezi s tajskimi rakci so poročali na PBS Newshour, 20 sept. 2012 <http://video.pbs.org/video/2282012718>, poročali so tudi o trgovini z otroki, starimi 12 let.
11. Zato bi teologija ekologije lahko zahtevala ponovno preučitev Jezusovega izreka (Mark 7:19).
12. Nathan MacDonald, *What Did the Ancient Israelites Eat? Diet in Biblical Times* (Grand Rapids: Eerdmans, 2008), 61–72.
13. Jacob Milgrom, *Leviticus: A Book of Ritual and Ethics* (Minneapolis: Fortress, 2004), 190–91.
14. Bernard M. Levenson, *Deuteronomy and the Hermeneutics of Legal Innovation* (New York: Oxford University Press, 1998), 49–50.
15. Glej Jeremy Rifkin, *Beyond Beef* (New York: Dutton, 1992). Poglavje. 1: "Sacrifice to Slaughter."
16. Glej opombo 8 zgoraj.
17. David Duncan, *The River Why* (San Francisco: Sierra Club, 1983), 69. Edini ljudje, ki rutinsko uporabljajo besedo "žrtvovanje" za pobijanje živali, so tisti, ki na njih izvajajo medicinske raziskave.
18. Izjeme vključujejo Jom Kipur, 3 Mz 16.
19. Glej Thomas W. Mann, "Passover: The Time of Our Lives," *Interpretation* 23 (1996): 222–50.
20. Fraza je Knierimova. Glej *Task of Old Testament Theology*, 197.
21. Prav tam, 228.
22. Motivacijska analogija je suženjstvo, ne eksodus.
23. Dennis T. Olson, *Numbers* (Louisville: John Knox, 1996), 172; glej tudi Theodore Hiebert, *The Yahwist's Landscape* (New York: Oxford, 1996), 118 and 137; preceded by Westermann, *Blessing*, ch. 1; cf. Berry, *The Art of the Commonplace*, 285: v "Worship" we are "bound at the root to the idea of a cycle."
24. Glej Knierim, *Task of Old Testament Theology*, 192–98: "Creation as Cyclic Cosmic Time."
25. Prepelicev 2 Mz 16 so najbrž uredniški dodatek.
26. Glej Altmann, *Festive Meals in Ancient Israel*, 130: izobilje mesa v poglavju 12 odseva "antiimperialno in antikraljevodrožo" (cf. 32–35, 135).
27. MacDonald, *What Did Ancient Israelite's Eat*, 55.
28. O Monsantu glej Larry Rasmussen, "New Wineskins," *Interpretation* 65 (2011): 371.
29. Norman Wirzba, *Food and Faith: A Theology of Eating* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 11.
30. Nathan MacDonald, *Not Bread Alone: The Uses of Food in the Old Testament* (Oxford: Oxford University, 2008), 149.
31. Prav tam 157.
32. 3 Mz 15:20–22 odgovori na vprašanje: dodaten blagoslov za leto neobdelovanja.
33. Altmann, *Festive Meals in Ancient Israel*, 226. Nasprotje 4 Mz 8:18–32; morda 2 Mz 23:19a.
34. Ibid., 205.
35. Večina Rutine knjige govori o hrani kot Božjem blagoslovu, ki se deli tistim, ki nimajo (rêqâm, 1:21; 3:17).
36. Patrick D. Miller, *Deuteronomy* (Louisville: John Knox, 1990), 132. Seelsa 25:6–10; 55:1–3; Amos 9:11–15.
37. *Book of Worship* (New York: United Church of Christ, 1986), 45.